

SERHIJ ŻADAN

KONKWISTADOR NOWEJ UKRAINY

redakcja naukowa
Agnieszka Matusiak-Bakuła
Mateusz Świetlicki

Serhij Żadan (ur. 1974 w Starobielsku) – jeden z najważniejszych głosów współczesnej literatury ukraińskiej i najbardziej rozpoznawalnych ukraińskich pisarzy na świecie. Poeta, prozaik, dramaturg, tłumacz i muzyk. Od ponad dwóch dekad poprzez literaturę, muzykę i działalność społeczną konsekwentnie rozbraja imperialne narracje. W języku polskim ukazały się między innymi jego tomy poetyckie *Antena* i *Skrypykówka* oraz powieści *Depeche Mode*, *Internat* i nagrodzona Literacką Nagrodą Europy Środkowej Angelus *Mezopotamia*.

Nowa Ukraina
Nowa Europa

UNIVERSITAS

Kopia dla
Kopia dla

SERHIJ ŻADAN
KONKWISTADOR
NOWEJ UKRAINY

Seria wydawnicza
NOWA UKRAINA, NOWA EUROPA

Komitet Redakcyjny:

Agnieszka Matusiak-Bakuła (przewodnicząca)
Mateusz Świetlicki
Raisa Movchan
Oleksandr Pronkevich
Anastasia Ulanowicz

Nowa Ukraina, Nowa Europa to seria wydawnicza poświęcona najważniejszym przemianom kulturowym, społecznym i politycznym, które ujawniły się w Europie po 2014 i 2022 roku. Jej celem jest tworzenie przestrzeni dla nowych interpretacji, języków opisu i narracji, które wykraczają poza utrwalone schematy post-imperialnych wyobrażeń o regionie. Punktem wyjścia dla serii jest przekonanie, że Ukraina nie stanowi peryferium, lecz jedno z kluczowych laboratoriów przyszłej Europy. To właśnie w Ukrainie wyłaniają się dziś doświadczenia społeczne, obywatelskie, artystyczne i polityczne, które redefiniują europejskie rozumienie solidarności, bezpieczeństwa, demokracji i kultury. Intencją serii jest uchwycenie i interpretacja tych procesów oraz oddanie głosu badaczom, którzy tworzą współczesną wiedzę o regionie z perspektywy wolnej od kolonialnych obciążeń. *Nowa Ukraina, Nowa Europa* proponuje czytelnikom spojrzenie na kontynent przez pryzmat ukraińskiej walki o wolność, podmiotowość i godność – walki, która stała się jednym z najważniejszych wydarzeń kształtujących współczesny porządek. W jej wyniku Europa na nowo uczy się rozumieć samą siebie: swoją przeszłość, teraźniejszość i swoje możliwe przyszłości.

SERHIJ ŻADAN

KONKWISTADOR NOWEJ UKRAINY

redakcja naukowa
Agnieszka Matusiak-Bakuła
Mateusz Świetlicki

Nowa Ukraina
Nowa Europa

UNIVERSITAS

Publikacja wydana na zlecenie Wydziału Neofilologii
Uniwersytetu Wrocławskiego.
Finansowanie publikacji ze środków Uniwersytetu Wrocławskiego

© Copyright by Authors and Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac
Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2026

ISBN 978-83-242-4286-3
e-ISBN 978-83-242-6965-5
TAiWPN UNIVERSITAS

Recenzja
doc. dr Ostap Sływinski (Ukraiński Katolicki Uniwersytet we Lwowie)

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Sabak

Skład i łamanie
Pracownia Słowa

Projekt okładki i stron tytułowych
Ewa Gray

Druk
Drukarnia Elpil
ul. Artyleryjska 11
08-110 Siedlce

www.universitas.com.pl

Spis treści

AGNIESZKA MATUSIAK-BAKUŁA I MATEUSZ ŚWIETLICKI Konkwistador jako metafora zmiany paradygmatu, czyli Serhij Żadan jako zdobywca języka i wyobraźni.....	7
JAROSŁAW ŁAWSKI Serhij Żadan: gramatyka piękna i wolności.....	19
BEATA WALIGÓRSKA-OLEJNICZAK „Miłość to szczenię, którego pan umarł w wypadku samochodowym”	35
TAMARA HUNDOROVA Pokolenie niepodległości i Serhij Żadan: Nastolatek, Luzer i Przewodnik.....	41
KATARZYNA KUCZYŃSKA-KOSCHANY Serhij Żadan. Poeta-przywódca społeczeństwa obywatelskiego, przyszły laureat Nagrody Nobla	53
MAŁGORZATA KOLANKOWSKA Serhij Żadan – medialny tłumacz wojny	71
ANIELA RADECKA <i>Wojna. Wojsko. Kultura. Radio Chartia</i> jako konkwista w sferze publicznej	87
WIERA MENIOK Zwiastowanie. Narodziny rękopisu wojny w poezji Serhija Żadana.....	103
ANNA HORNIATKO-SZUMIŁOWICZ Poetyka mozaiki w dzienniku wojennym Serhija Żadana <i>Nad miastem powiewają nasze flagi</i>	123
ALBERT NOWACKI Literatura jako świadectwo wspólnoty i kształtowania tożsamości w czasie wojny: <i>W mieście wojna</i> Serhija Żadana	145

6 Spis treści

PAWEŁ KRUPA

- Kres człowieka postradzieckiego i nowy paradygmat podmiotu.
Internat Serhija Žadana – w stronę filozofii odpowiedzialności
Emmanuela Lévinasa 163

KATARZYNA JAKUBOWSKA-KRAWCZYK

- Refleksja nad czasem i ludzką kondycją. *Zgubiona dusza*
Olgi Tokarczuk i Joanny Concejo oraz *Пливи, рибо, пливи*
Serhija Žadana i Krystyny Łukaszcuk..... 181

MATEUSZ ŚWIETLICKI

- Serhij Žadan jako konkwistador-bard. Muzyka językiem
migracyjnej hybrydyczności w tomie *Big Mac* 197

AGNIESZKA MATUSIAK-BAKUŁA

- Serhij Žadan i narodziny nowej Europy w piekle Ukrainy, czyli
azjatycki renesans 2.0..... 213

Noty o autorach..... 235

Indeks nazwisk..... 243

AGNIESZKA MATUSIAK-BAKUŁA

Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0003-0329-1379

MATEUSZ ŚWIETLICKI

Uniwersytet Wrocławski
ORCID: 0000-0001-7009-3837

Konkwistador jako metafora zmiany paradygmatu, czyli Serhij Żadan jako zdobywca języka i wyobraźni

Figura konkwistadora jest zazwyczaj utożsamiana z podbojem i kolonizacją. Jednakże tytuł niniejszego tomu, pierwszego polskojęzycznego zbioru poświęconego twórczości Serhija Żadana, nawiązuje do jej postrzegania jako metafory zmiany paradygmatu i roli twórcy jako kreatora nowej przestrzeni kulturowej. Twórczość i działalność publiczna tego prozaika i poety stanowią wyjątkowy wkład w rozwój kultury nie tylko ukraińskiej, ale również europejskiej i światowej, a także w obronę wartości wolności, solidarności i godności ludzkiej. Jak pokazują zgromadzone tu teksty, działalność literacka, społeczna i artystyczna Żadana przed Rewolucją Godności związana była głównie z szeroko rozumianą kwestią liminalności (tożsamościowej, społecznej, systemowej), po 2014 roku zaś, a szczególnie po 24 lutego 2022 roku, autor *Internatu* wciąż redefiniuje ukraińską tożsamość w warunkach wojny i dekolonizacji. „Konkwistador” w tym ujęciu oznacza inicjatora nowego porządku symbolicznego, który wypiera imperialne narracje i otwiera Ukrainę na Europę. Jego poezja, proza i dramat przełamują stereotypy o Ukrainie i ukazują ją jako przestrzeń wolności, buntu i solidarności. W efekcie powstaje nowa mapa mentalna – od Donbasu po Charków, w której lokalne doświadczenia stają się uniwersalne. Pisarz wprowadza do literatury język ulicy, muzyki i wojny, który staje się nośnikiem wartości demokratycznych. Żadan jest nie tylko pisarzem, ale także aktywistą, organizatorem pomocy humanitarnej, liderem opinii. W czasie wojny stał się symbolem odpowiedzialności intelektualisty, który nie ucieka od rzeczywistości, lecz ją współtworzy. To „zdobywanie” przestrzeni publicznej dla kultury i humanizmu w warunkach

ekstremalnych. Od ponad dwóch dekad Serhij Żadan rozbraja imperialne narracje poprzez literaturę, muzykę i działania społeczne. Jego twórczość jest aktem odzyskiwania podmiotowości, co w kontekście rosyjskiej agresji ma wymiar polityczny i etyczny. „Konkwistador nowej Ukrainy” to zatem ktoś, kto przywraca Ukrainie jej własną historię i przyszłość, zdobywając przestrzeń dla wolności w kulturze i świadomości. W czasie, gdy Ukraina toczy bój nie tylko o własne terytorium, ale także o prawo do samostanowienia i kulturowej podmiotowości, głos ukraińskiego pisarza staje się symbolem oporu, nadziei i niezłomności. Jego twórczość i postawa są świadectwem siły kultury jako humanitarnego narzędzia oporu wobec imperialnej przemocy i kolonializmu.

Dla Serhija Żadana twórczość to nie tylko estetyka, ale przede wszystkim narzędzie społecznej i politycznej interwencji. Jest to słowo, które trafia prosto w cel. Pisarz wielokrotnie podkreślał, że jego aktywna postawa obywatelska i teksty w swoim zamysle służą walce o ukraińską tożsamość i wolność. W jego przekonaniu, choć poezja nie powstrzyma czołgów, to jednak język, właściwie użyty, „może służyć do napiętnowania zła i niesprawiedliwości”. Umożliwia pokonywanie słabości oraz „świadczanie i zaprzeczanie” narracjom wroga, co we współczesnym świecie stanowi fundamentalny akt walki z propagandą i dezinformacją oraz pozwala zachować prawdę historyczną i moralną. Na Targach Książki we Frankfurcie w październiku 2022 roku w rozmowie z dziennikarzami twórca stwierdził: „Kultura nie może milczeć podczas wojny. Gdy pisarze milczą, oznacza to, że zwyciężył strach. Język pokonuje niepewność, pokonuje strach”¹. W świetle powyższego autor *Mezopotamii* to jeden z najważniejszych świadków czasu i sumień współczesnej Ukrainy².

Urodzony w 1974 roku w Starobielsku Serhij Żadan reprezentuje pierwsze pokolenia twórców transformacji systemowej. Obecnie jest jednym z najważniejszych głosów współczesnej literatury ukraińskiej i najbardziej rozpoznawalnych pisarzy ukraińskich na świecie. Żadan ukończył ukrainistykę i germanistykę na Charkowskim Narodowym Uniwersytecie

¹ Serhij Żadan: *w czasie wojny kultura nie może milczeć*, KAI, Frankfurt nad Menem, 23.10.2022, <https://www.ekai.pl/serhij-zadan-w-czasie-wojny-kultura-nie-moze-milczec/> (dostęp: 17.02.2026).

² Por. Т. Гундорова, *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї*, Київ 2013.

Pedagogicznym im. Hryhorija Skoworody, gdzie w 2000 roku uzyskał stopień doktora nauk filologicznych na podstawie pracy o ukraińskim futuryzmie (*Poglądy filozoficzne Mychajła Semenki*), który zdominował pierwszy etap jego twórczości, przypadający na lata 90. XX wieku. W kolejnym dziesięcioleciu twórczość Żadana płynnie ewoluowała w kierunku postmodernizmu, kapitalnie łącząc jego stylistykę z realizmem magicznym i brutalnym naturalizmem. Pisarz perfekcyjnie połączył w swojej prozie i poezji wysoki, liryczny język z kulturą masową, tworząc kunsztowny intertekstualny kolaż, w którym obok siebie funkcjonują zwyczajni ludzie, hipisi, proletariusze, przestępcy i święci.

Język Żadanowych utworów jest żywy, autentyczny i dynamiczny, pełen miejskiego slangu, regionalnych dialektyzmów i celnych, często gorzkich, metafor. Styl ten nadaje jego tekstom surową, niemal rockową energię. Jednak najważniejszą cechą pisarstwa Serhija Żadana – jego powieści, esejów, poezji, dramatów – jest mistrzowskie uchwycenie dramatycznych przemian społecznych i tożsamościowych Ukrainy po rozpadzie Związku Sowieckiego, a także doświadczenia wojny i oporu wobec rosyjskiej agresji. Pierwsze tomy poetyckie Serhija Żadana, *Cytatnik (Цитатник)* oraz *Generał Juda (Генерал Юда)*, ukazały się w 1995 roku, a trzy lata później dołączył do nich tom *Pepsi (Пенци)*. W kolejnych dwóch dekadach utrwalił swoją reputację niezwykle płodnego poety: już w pierwszej dekadzie XXI wieku opublikował tomy *Ballady o wojnie i odbudowie (Балади про війну і відбудову, 2001)*, *Historia kultury początku stulecia (Історія культури початку століття, 2003)*, *Maradona (Марадона, 2007)* oraz *Etiopia (Ефіопія, 2009)*. W 2012 roku ukazał się tom *Broń palna i poże (Вогнепальні й ножові)*, nagrodzony w ukraińskim konkursie „Książka Roku”, a następnie przełożony na język rosyjski. Wśród tomów poezji powstałej po wydarzeniach Majdanu są między innymi *Życie Maryi. Księga wierszy i przekładów (Життя Марії: Книга віршів і перекладів, 2015)*, *Templariusze (Тампліери, 2016)*; nagroda LitAccent Roku 2017), *Antena (Антенa, 2018)*, *Lista okrętów. Nowe wiersze, 2018–2019 (Список кораблів: Нові вірші, 2018–2019, wyd. 2020)* oraz *Psalm lotnictwa (Псалом авіації, 2021)*. W Ukrainie ukazało się ponadto kilka wyborów jego utworów, często uzupełnianych nowymi tekstami, takich jak *Lili Marleen (Лілі Марлен, 2009)*, *Дунамо Charków (Динамо Харків, 2014)* – również nagrodzony w konkursie „Książka Roku” – oraz *30 dowodów na istnienie Boga (i 29 zaprzeczeń) (30 доказів існування Бога [i 29 заперечень], 2014)*.

Od ponad dwóch dekad Żadan regularnie publikuje zarówno poezję, jak i prozę. W wielu wczesnych wierszach, powieściach i opowiadaniach powraca do przełomu lat 80. i 90., okresu transformacji od komunizmu i totalitaryzmu ku demokracji, a także do czasu nasilającej się globalizacji i konsumpcjonizmu oraz ułatwionego podróżowania. Jako prozaik zadebiutował w 2003 roku tomem opowiadań o podróżowaniu – rozumianym zarówno dosłownie, jak i metaforycznie – zatytułowanym *Big Mac (Bir Mak)*. W 2007 roku książka została wznowiona jako *Big Mac² (Bir Mak²)* z dodatkowymi opowiadaniem, a w 2011 roku ukazało się rozszerzone wydanie *Big Mac i inne historie (Big Mak ta inui icmopii)*. Pierwsza powieść autora, *Depeche Mode (Denew Mod)*, 2004), odniosła w Ukrainie sukces zarówno krytyczny, jak i komercyjny, a następnie została przetłumaczona na dwanaście języków. Nastolatkiem będący bohaterami książki próbują odnaleźć swoje miejsce w świecie gwałtownie zmieniającym się po upadku Związku Sowieckiego. Narratorem jest trzydziestoletni mężczyzna, który w retrospekcjach powraca do momentu swojego pierwszego upicia się w wieku czternastu lat, tuż przed rozpadem komunizmu, by następnie opisać wydarzenia roku 1993. Młodzi bohaterowie próbują się zdystansować wobec sowieckich wartości reprezentowanych przez pokolenie rodziców, lecz mimo sporów z ojcami czy figurami ojcowskimi często powielają ich wzorce zachowań. Ojcowie, wychowani w systemie totalitarnym, postrzegają synów jako burzycieli dawnego porządku społecznego.

Kolejne książki Żadana jedynie umocniły jego pozycję jako jednego z najpopularniejszych współczesnych pisarzy ukraińskojęzycznych. W 2005 roku opublikował retrospektywną powieść *Anarchy in the UKR*, która – co z perspektywy roku 2026 może zaskakiwać – spotkała się z dużym uznaniem w Rosji i została uznana za jedną z najlepszych książek roku podczas Moskiewskich Targów Książki w 2008 roku. Powieść stanowi kronikę podróży przez Donbas, a zarazem symboliczne rozliczenie z latami 80. – okresem dzieciństwa głównego bohatera. Protagonista odwiedza miejsca swojego dorastania i wspomina ludzi, którzy ukształtowali jego tożsamość. *Anarchy in the UKR* ukazuje chroniczną chorobę społeczeństwa postsowieckiego, które nie potrafi normalnie funkcjonować

z powodu nieprzepracowanej jeszcze traumy totalitarnej³. Kolejna publikacja, *Гимн демократичної молоді* (2006), zbiór sześciu opowiadań o zmaganiach młodych Ukraińców z transformacją rynkową oraz rozczarowaniem obietnicami emigracji na Zachód, doczekała się kilka lat później adaptacji teatralnej w Narodowym Akademickim Teatrze Dramatycznym im. Iwana Franki w Kijowie.

Spory sukces komercyjny przyniosła autorowi powieść *Woroszyłowgrad* (*Ворошиловград*, 2010). W 2018 roku została zekranizowana jako *Dzике поле* (*Дике поле*, reż. Yaroslav Lodygin) i był to jeden z pierwszych filmów, w których większość bohaterów posługuje się surżykiem – mieszaniną języka ukraińskiego i rosyjskiego. Powieść otrzymała nagrodę BBC Książka Roku (2010) oraz BBC Książka Dekady (2014), a także Nagrodę Literacką im. Jana Michalskiego. Niemieckie tłumaczenie (*Voroshilovgrad. Die Erfindung des Jazz im Donbass*) uhonorowano nagrodą Brücke Berlin. Książka odniosła również sukces w Rosji, gdzie nazwano ją manifestem pokolenia. Trzydziestotrzyletni bohater powieści, Herman, ucieka przed odpowiedzialnością. Paradoksalnie, mimo że jest historykiem, obawia się konfrontacji z własną przeszłością. Powrót do Donbasu uświadamia mu jednak, że życie oparte na zapomnieniu i nieustannej ucieczce przestaje mu odpowiadać; zaczyna także doceniać swoją ojczyznę jako przestrzeń mającą własną godność i piękno, nawet jeśli znajduje się w stanie kryzysu⁴. Z kolei opublikowana w 2014 roku *Mezopotamia* (*Месопотамія*)

³ Zob. A. Matusiak, *Постколоніальна дійсність як джерело страждань* („Anarchy in the UKR” *Сергія Жадана*), „Studia Sovietica”, вип. 2: Семіосфера радянської культури. Знаки і значення, ред. В. Хархун, Київ–Ніжин 2011, с. 254–267. Por. Matusiak A., *Wyjść z milczenia: dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą posttotalitarną*, Wojnowice–Wrocław 2018.

⁴ W 2013 roku Żadan napisał nowelę *A mama chowała to we włosach* (*І мама ховала це у волоссі*), opublikowaną w ramach dwujęzycznego projektu *Sala nr 7* (*Палата № 7*), realizowanego wspólnie z Ładą Łuziną. Sylwia Kamińska-Maciąg i Mateusz Świetlicki uznają ten utwór za brakujące ogniwo między wczesną a dojrzałą prozą autora. Zob. M. Świetlicki, S. Kamińska-Maciąg, *Psychologiczne aspekty miłości w projekcie Lady Luziny i Serhija Żadana* *Палата № 7*, w: *Nowoczesność i tradycja. 50 lat wrocławskiego Instytutu Filologii Słowiańskiej*, red. E. Komisaruk, I. Malej, Wrocław 2019, s. 165–176. Żadan wielokrotnie współpracował z innymi ukraińskimi pisarzami; jego opowiadania znalazły się między innymi w książce *Trzyścylindrowy silnik miłości* (*Трициліндровий двигун любові*, 2007), przygotowanej wspólnie z Jurijem Andruchowyczem i Lubkiem Dereszem, a także w licznych antologiach, w tym *Hotele Charkowa. Antologia nowej literatury charkowskiej* (2008), *Dekameron*.

uchodzi za najbardziej nietypową i najmniej komercyjną powieść autora, gdyż składa się z dziewięciu opowiadań i trzynastu wierszy. Jest to zarazem jedno z najbardziej dojrzałych i intertekstualnych dzieł Żadana oraz pierwsze, które koncentruje się przede wszystkim na współczesnym Charkowie i jego mieszkańcach. W 2016 roku książka otrzymała tytuł Ukraińskiej Książki Roku przyznawany przez Prezydenta Ukrainy, a polski przekład został uhonorowany Nagrodą Angelus.

W tym miejscu należy podkreślić, że jedną z najistotniejszych zasług Serhija Żadana jest przyczynienie się do wzmocnienia ukraińskiej tożsamości na terenach, gdzie była ona systematycznie wypierana. Twórca uczynił Wschodnią Ukrainę (Donbas, Charkowszczyznę) centralnym tematem literatury ukraińskiej, demitologizując ten region i integrując go z ogólnoukraińskim kanonem kulturowym. Wiele jego dzieł to literackie mapy Wschodu, regionu, który często był marginalizowany lub niezrozumiany. Pisarz błyskotliwie i przekonująco wydobyl jego złożoność, specyfikę i niezłomność, przeciwstawiając się narracji o „rosyjskojęzycznym” czy „separatystycznym” Wschodzie⁵. Śmiało można powiedzieć, iż jego utwory działają niczym czuły sejsmograf, bezzwłocznie reagujący na społeczno-polityczne trzęsienia ziemi. Jego twórczość, zwłaszcza ta po 2014 roku, stanowi bezkompromisowe i przenikliwe, głęboko zapadające w pamięć świadectwo wojny. Jest tak choćby w powieści *Internat*, w której pisarz wnikliwie oddaje psychologiczną i egzystencjalną pustkę życia na linii frontu, śledząc podróż bohatera, który musi wydostać siostrzeńca ze strefy okupowanej. Z kolei zbiory poetyckie, takie jak *Życie Maryi* czy *Templariusze*, scalają motywy biblijne i miłosne z surową, okrutną frontową rzeczywistością. Co istotne, Żadan nie tylko odzwierciedla ból i straty, ale też heroiczną niezłomność i codzienny, uporczywy

10 ukraińskich prozaików ostatniego dziesięciolecia (2010), *Pisarze o futbolu* oraz *Mobilizacja dobra*. W 2016 roku współtworzył z innymi autorami powieść *DNA* (ДНК) poświęconą pamięci międzypokoleniowej. W ostatnich latach Żadan eksperymentuje także z innymi formami artystycznymi, zwłaszcza książkami obrazkowymi (*Płyn, rybo, płyn...* [Пливи, рибо, пливи...], 2016; *Stale miejsce zamieszkania*, 2020) oraz dramatem (*Chlebowy rozejm* [Хлібне перемуп'я], 2020; *Wyszywany. Król Ukrainy* [Вишиваний. Король України], 2020).

⁵ Zob.: *Donbas moja miłość*. Serhij Żadan, Wołodymyr Rafiejenko i Jurij Wołodarski w rozmowie z Agnieszką Matusiak i Anną Ursulenko opowiadają, za co i dlaczego kochają Wschód, „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia” 2016, nr 4, s. 145–154.

opór. Jednocześnie oddaje głos tym, którzy są bezpośrednio dotknięci konfliktem. Dzięki umiejętnemu połączeniu głębokiego lokalnego zaangażowania z uniwersalnym językiem sztuki Serhij Żadan stał się twórcą, którego słowo i czyny rzeczywiście przenoszą ideę ukraińskiej wolności i godności do świadomości międzynarodowej. Przyczyniają się do tego także liczne spotkania, festiwale i performanse literackie, w których pisarz intensywnie uczestniczy i w ten sposób buduje sieć kontaktów pomiędzy ukraińskimi, polskimi, niemieckimi czy amerykańskimi intelektualistami i artystami. W efekcie powstaje przestrzeń dla wspólnego konstruktywnego namysłu nad współczesnym światem. Zapewne dlatego dzieła Serhija Żadana zostały przetłumaczone na kilkanaście języków⁶, zdobywając liczne prestiżowe nagrody⁷.

Oddawana do rąk czytelników monografia stanowi wieloaspektowe spojrzenie na twórczość Serhija Żadana, ukazując ją w perspektywie literackiej, kulturowej, społecznej i politycznej. Autorzy poszczególnych studiów analizują zarówno poetykę jego tekstów, jak i ich znaczenie dla współczesnej tożsamości ukraińskiej. Dwa pierwsze teksty autorstwa Jarosława Ławskiego i Beaty Waligórskiej-Olejniczak to recenzje przygotowane z okazji nadania pisarzowi doktoratu honorowego. Stanowi to znaczący gest solidarności społeczności akademickiej Uniwersytetu Wrocławskiego z Ukrainą i jej walką o wolność, tożsamość i kulturę. Jest to także istotne potwierdzenie roli Wrocławia jako miasta otwartego na

⁶ Bibliografię utworów Żadana wydanych po polsku umieściliśmy na końcu tego tekstu. Warto wspomnieć, że sam twórca jest także tłumaczem z języków słowiańskich, angielskiego i niemieckiego (przekładał między innymi Paula Celana, Rainera Marię Rilkego, Bertolta Brechta, Czesława Miłosza, Marcina Świetlickiego, Andreja Chadanowicza, Charlesa Bukowskiego), co dowodzi jego głębokiego zanurzenia w różne tradycje literackie i gotowości do pojednania kultur na poziomie artystycznym. Natomiast występy jego zespołu rockowego w całej Europie, podczas których publiczność śpiewa ukraińskie teksty, budują bezpośredni i emocjonalny most, przekraczający bariery językowe za pomocą muzyki.

⁷ Między innymi Literacką Nagrodę Europy Środkowej Angelus, Nagrodę Pokojową Księgarzy Niemieckich, Nagrodę im. Hannah Arendt, Nagrodę im. Josepha Conrada, tytuł Człowieka Roku przyznawany przez „Gazetę Wyborczą”, Nagrodę Forum Współpracy i Dialogu Polska–Litwa, Nagrodę Literacką im. Jana Michalskiego, Nagrodę Dereka Walcotta, Nagrodę Wolności Fundacji Franka Schirrmachera w Zurychu, Nagrodę im. Wasyla Stusa Ukraińskiego PEN Clubu, medal „Lublin Bohaterom”, a w roku 2025 miasto Łódź w ramach Igrzysk Wolności przyznało pisarzowi Nagrodę Wolności.

Globalny Wschód, wspierającego kulturę ukraińską i dialog międzykulturowy, jak też wymowne uhonorowanie twórcy, którego dzieło przekracza granice literatury, stając się świadectwem epoki i narzędziem oporu wobec przemocy. Takie uznanie wzmacnia również dialog kulturowy między Polską a Ukrainą, pokazując, że polskie uniwersytety postrzegają Żadana nie tylko jako artystę – przedstawiciela narodu walczącego o wolność, ale także jako myśliciela zdolnego do konstruktywnego kształtowania polityki kulturalnej i wywierania wpływu na procesy humanitarne.

Warto podkreślić, że Serhij Żadan jest od lat obecny w życiu kulturalnym Wrocławia. Jego twórczość była prezentowana podczas najważniejszych wrocławskich wydarzeń kulturowych: pisarz był gościem na gali i laureatem Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus przyznawanej przez Wrocław autorom z Europy Środkowej i Wschodniej (2015 rok za powieść *Mezopotamia*); gościł na Międzynarodowym Festiwalu Opowiadania, który od lat promuje literaturę ukraińską i organizuje performatywne czytania z udziałem autorów z Ukrainy; niejednokrotnie uczestniczył we Wrocławskich Targach Dobrych Książek, gdzie prezentowano jego publikacje w przekładach polskich tłumaczy, między innymi Michała Petryka; wrocławskie Wydawnictwo Warstwy opublikowało jego tom poetycki *Antena*, a jego książki są stale obecne w ofercie Biura Literackiego, jednej z najważniejszych instytucji promujących poezję w Polsce. Obecność Serhija Żadana jest znacząca nie tylko w życiu intelektualnym miasta, ale także Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego twórczość była, i wciąż jest, wielokrotnie omawiana w ramach licencjackich, magisterskich i doktoranckich kursów z zakresu literatur Europy Środkowo-Wschodniej, seminariów i międzynarodowych konferencji naukowych organizowanych przez Instytut Filologii Słowiańskiej, Instytut Filologii Polskiej, Instytut Filologii Angielskiej oraz Instytut Kulturoznawstwa. Wrocławscy badacze analizowali jego dzieła w kontekście literatury postkolonialnej, dekolonialnej oraz jako przykład nowoczesnej literatury wojennej i obywatelskiej. To właśnie na Uniwersytecie Wrocławskim została napisana pionierska monografia Mateusza Świetlickiego pt. *Kiedy chłopcy zostają mężczyznami? Męskość jako projekt w prozie Serhija Żadana* (2016), przybliżająca polskiemu czytelnikowi rozległą panoramę twórczości autora

*Internatu*⁸. W takim kontekście przyznanie Serhijowi Żadanowi tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Wrocławskiego to legitymizacja roli literatury (kultury) jako frontu humanitarnego. Fakt ten może stanowić ważką inspirację dla innych autorów, zwłaszcza młodych, do dostrzegania perspektywy międzynarodowego dialogu poprzez twórczość, a także do odczuwania realnego wsparcia ze strony instytucji europejskich⁹.

Jak wielokrotnie dowodzą autorki i autorzy tekstów zebranych w niniejszej monografii, Serhij Żadan to nie tylko wybitny pisarz, ale również aktywista i zaangażowany obywatel. Po rosyjskiej inwazji w 2022 roku pozostał w Charkowie, gdzie organizował pomoc humanitarną, a w 2024 roku wstąpił do Gwardii Narodowej Ukrainy, w której szeregach pozostaje do dziś. Z kolei koncerty zespołu Żadan i Psy oraz spotkania autorskie, zarówno krajowe, jak i zagraniczne, od lat służą jako platforma do zbierania funduszy dla ukraińskiej armii i wspierania cywilów w strefie frontowej. W ten sposób poezja dosłownie przekłada się na wsparcie materialne, a kultura staje się integralną częścią logistyki obronnej. Żadan jest więc dla wielu symbolem odpowiedzialnego za swój kraj intelektualisty, który nie odsunął się od walki, dając moralne oparcie i nadzieję ukraińskiemu społeczeństwu. O transformacji autora *Depeche Mode* na tle pokolenia niepodległości – od figury nastolatka przez outsidera po przewodnika – pisze Tamara Hundorova. Katarzyna Kuczyńska-Koschany przedstawia

⁸ M. Świetlicki, *Kiedy chłopcy zostają mężczyznami? Męskość jako projekt w prozie Serhija Żadana*, Wrocław 2016. Książka powstała na bazie rozprawy doktorskiej przygotowanej pod opieką prof. dr hab. Agnieszki Matusiak-Bakuły.

⁹ Żadan był także częstym gościem w murach Wydziału Filologicznego UW. Podczas tych spotkań pisarz wygłaszał refleksyjne wystąpienia o roli literatury w czasie wojny, o odpowiedzialności twórcy oraz o tożsamości kulturowej Ukrainy. Jego obecność miała charakter wykładowy i performatywny – łączyła czytanie poezji z komentarzem filozoficznym i politycznym. W spotkaniach tych zawsze licznie uczestniczyli studenci, doktoranci, a także pracownicy naukowci. W ramach Miesiąca Spotkań Autorskich we Wrocławiu w roku 2015, którego strategicznym partnerem był Uniwersytet Wrocławski, Żadan występował jako jeden z głównych gości, prezentując swoje eseje i poezję oraz biorąc udział w debatach z udziałem środowiska akademickiego i literackiego. Współorganizatorami tego spotkania byli pracownicy naukowci oraz doktoranci Instytutu Filologii Słowiańskiej ówczesnego Wydziału Filologicznego UW. Ponadto współpracą między Uniwersytetem Wrocławskim a ukraińskimi uczelniami, w tym Charkowskim Uniwersytetem Pedagogicznym im. Hryhorija Skowrody, z którym związany był Serhij Żadan, stwarza dodatkowy kontekst dla uhonorowania jego osoby jako symbolu akademickiej i kulturowej solidarności.

poetę jako przywódcę społeczeństwa obywatelskiego, a Małgorzata Kolankowska analizuje jego rolę jako medialnego tłumacza wojny. Studia Anieli Radeckiej oraz Wiery Meniok koncentrują się natomiast na związkach między wojną, kulturą i przestrzenią publiczną oraz na narodzinach wojennego rękopisu w poezji Żadana, z kolei Anna Horniatko-Szumiłowicz bada mozaikową poetykę jego zapisków wojennych.

Dalsza część książki skupia się przede wszystkim na przemianach podmiotowości i wspólnoty w rzeczywistości postsowieckiej i współczesnej Ukrainy. Albert Nowacki ukazuje literaturę jako świadectwo wspólnotowego doświadczenia wojny, a Paweł Krupa analizuje powieść *Internat* jako zapis kresu człowieka postsowieckiego i zarazem próbę wypracowania nowego paradygmatu odpowiedzialności. Katarzyna Jakubowska-Krawczyk zestawia refleksję nad ludzką kondycją w twórczości Olgi Tokarczuk i Serhija Żadana, Mateusz Świetlicki interpretuje autora jako bardowską figurę migracyjnej hybrydyczności, Agnieszka Matusiak-Bakuła zaś sytuuje jego twórczość w perspektywie narodzin nowej Europy, kształtującej się w doświadczeniu wojny. Całość tworzy wielogłosową, interdyscyplinarną opowieść o pisarstwie, które stało się jednym z najważniejszych literackich świadectw współczesnego doświadczenia ukraińskiego.

Bogactwo i złożoność twórczości Żadana sprawiają, że badacze jego poezji i prozy podejmują szerokie spektrum tematów, analizując między innymi formę i język, motywy podróży i migracji, przedstawienia przestrzeni miejskich, pamięci i postpamięci, traum indywidualnych i zbiorowych, archetypów biblijnych oraz relacji rodzinnych i genderowych, a w ostatnich latach również sposób ukazywania trwającej w Ukrainie wojny. Literaturoznawcy od lat zwracają uwagę na znaczenie chronotopów w kontekście globalizacji, intertekstualne odniesienia do zachodniej i sowieckiej kultury popularnej oraz relacje autora z czytelnikami¹⁰. Jak pokazują autorzy i autorki tekstów zebranych w tym tomie, dzieła Serhija Żadana daleko przekraczają państwowe i kulturowe granice, łącząc ukraińską specyfikę z uniwersalnymi tematami, oraz angażują międzynarodową publiczność w dialog o wschodnioeuropejskiej rzeczywistości. Pisarz osadza, co prawda, uniwersalne ludzkie doświadczenia w bardzo konkretnym,

¹⁰ Choć chociaż szczegółowe omówienie badań nad twórczością Żadana wykracza poza ramy niniejszego tekstu, warto zaznaczyć, że przegląd recepcji jego twórczości wśród polskich krytyków znajduje się we wstępie do wspomnianej już monografii Świetlickiego.

lokalnym kontekście Wschodniej Ukrainy i Charkowa, jednak prowincja staje się u niego nośną ideowo metaforą. Jego późniejsze powieści są zakorzenione w postsowieckiej rzeczywistości, jednak ich tematyka – poszukiwanie tożsamości, walka o spuściznę, zmiana pokoleniowa, nostalgia – znakomicie rezonuje z analogicznymi doznaniem czytelników tak Berlina, Nowego Jorku, jak i Warszawy czy Wrocławia. Z kolei jego wczesna twórczość, przepełniona elementami punku, rock’n’rolla i buntu przeciwko systemowi, nadzwyczaj celnie trafia do globalnej młodzieży jako archetypiczna opowieść o wolności i anarchii, niezależnie od położenia geograficznego. Natomiast *Internat* czy *W mieście wojna* stają się mostem, który przenosi doświadczenie konfliktu ze wschodniej Ukrainy na grunt globalnego dyskursu o pokoju, traumie i moralności, czyniąc ukraiński los częścią ogólnoludzkiej refleksji.

Przekłady utworów Serhija Żadana na język polski

PROZA

Żadan S., *Anarchy in the UKR*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2007 [wydanie II 2022].

Żadan S., *Arabeski*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2025.

Żadan S., *Big Mac*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2005 [wydanie II 2022].

Żadan S., *Depeche Mode*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2006 [wydanie II 2022].

Żadan S., *Hymn demokratycznej młodzieży*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2008 [wydanie II 2022].

Żadan S., *Internat*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2019.

Żadan S., *Mezopotamia*, przeł. M. Petryk, A. Pomorski, Wołowiec 2014.

Żadan S., *Woroszyłowgrad*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2013.

POEZJA

Żadan S., *Antena*, przeł. B. Zadura, Wrocław 2020.

Żadan S., *Drohobycz. Księga wierszy wybranych 2014–2016*, przeł. J. Podsiadło, Warszawa 2018.

Żadan S., *Etiopia / Eфionия*, przeł. O. Hnatiuk, A. Pomorski, Gdańsk 2011.

Żadan S., *Historia kultury początku stulecia i inne wiersze*, przeł. B. Zadura, Wrocław 2005.

Żadan S., *Skrypnikówka*, przeł. B. Zadura, Kołobrzeg 2025.

INNE

- Dryblując przez granice. Polsko-ukraińskie Euro 2012*, red. M. Sznajderman, S. Żadan, eseje ukr. przeł. M. Petryk, Wołowiec 2012 (eseje autorskie: *Ludzie, którzy grają w piłkę; Czarne złoto nadziei*).
- Prochaśko T., Żadan S., *Ukraina*, przeł. R. Rusnak, Kraków 2006.
- Żadan S., *Krzycz, ptaku: dziennik wojenny, wiersze i pieśni*, przeł. A. Zińczuk, Sejny–Lwów 2022.
- Żadan S., *Odsetek samobójstw wśród klaunów*, Warszawa–Berlin 2009.
- Żadan S., *W mieście wojna*, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2024.
- Żadan S., *Zima trwa cztery miesiące*, w: *Zwrotnik Ukraina*, red. J. Andrucho-wycz, przeł. M. Petryk, Wołowiec 2014.

Bibliografia

- Donbas moja miłość. Serhij Żadan, Wołodymyr Rafiejenko i Jurij Wołodarski w rozmowie z Agnieszką Matusiak i Anną Ursulenko opowiadają, za co i dlaczego kochają Wschód*, „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia” 2016, nr 4, s. 145–154.
- Matusiak A., *Pokolenie jako miejsce pamięci w prozie Serhija Żadana*, w: *Posttotalitarny syndrom pokoleniowy w literaturach słowiańskich Europy Środkowej Wschodniej i Południowo-Wschodniej końca XX – początku XXI wieku*, red. A. Matusiak, Poznań–Wrocław 2016, s. 225–250.
- Matusiak A., *Wyjść z milczenia: dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą posttotalitarną*, Wojnowice–Wrocław 2018.
- Serhij Żadan: w czasie wojny kultura nie może milczeć*, KAI, <https://www.ekai.pl/serhij-zadan-w-czasie-wojny-kultura-nie-moze-milczec/> (dostęp: 23.10.2022).
- Świetlicki M., Kamińska-Maciąg S., *Psychologiczne aspekty miłości w projekcie Lady Luziny i Serhija Żadana „Палама № 7”*, w: *Nowoczesność i tradycja. 50 lat wrocławskiego Instytutu Filologii Słowiańskiej*, red. E. Komisaruk, I. Malej, Wrocław 2019, s. 165–176.
- Świetlicki M., *Kiedy chłopcy zostają mężczyznami? Męskość jako projekt w prozie Serhija Żadana*, Wrocław 2016.
- Гундорова Т., *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї*, Київ 2013.

JAROSŁAW ŁAWSKI
Uniwersytet w Białymstoku
ORCID: 0000-0002-1167-5041

Serhij Żadan: gramatyka piękna i wolności

Recenzja w postępowaniu o nadanie Panu Serhijowi Żadanowi tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2025

Odpowiedź na pytanie, czy wybitny ukraiński pisarz Serhij Żadan go-dzien jest zaszczytnego tytułu doktora honorowego Uniwersytetu Wrocławskiego, jednej z największych polskich uczelni, gdzie prowadzi się nowoczesne badania nad jego twórczością, jest z jednej strony niezwykle prosta, a z drugiej – może się okazać nader złożona.

Prosta, bo bez wątplenia jest to twórca zasługujący na to wyróżnienie¹. Mamy tu do czynienia z pisarzem wybitnym, nie tylko z twórcą o międzynarodowej rozpoznawalności, ale i z autorytetem artystycznym i obywatelskim, jaki pisarz wypracował sobie w kraju i Europie, czego

¹ Zob. *Wniosek o wszczęcie procedury nadania tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Wrocławskiego Serhijowi Żadanowi, Wrocław 21 X 2025*, podpisany przez prof. Agnieszkę Matusiak-Bakułę i liczne grono profesorskie, s. 1: „Wniosek nasz pozostaje w zgodzie ze Statutem Uniwersytetu Wrocławskiego, który w Dziale II Rozdziale 2 & 233.2 stwierdza: «Tytuł [doktora *honoris causa*] można także nadać twórcom w zakresie literatury i sztuki, wybitnym politykom o niekwestionowanym *etosie* i międzynarodowym uznaniu lub o znaczących zasługach dla Rzeczypospolitej Polskiej»”.

Serhij Żadan spełnia wszystkie warunki: jest twórcą wybitnym, reprezentuje etos, ma zasługi dla Rzeczypospolitej i, oczywiście, swojego kraju, jego kultury i narodu.

potwierdzeniem może być zgłoszenie jego kandydatury do literackiej Nagrody Nobla².

Złożona, trudno bowiem ogarnąć w jednym słowie czy pojęciu bogactwo ról i funkcji, w jakich pojawia się we współczesnej kulturze ukraińskiej, polskiej i europejskiej Serhij Żadan – rocznik 1974, urodzony w Starobielsku, świetnie wykształcony filolog germanista. Znany jest powszechniej jako pisarz, ale też jako tłumacz literatury z języka niemieckiego, angielskiego, polskiego.

W rudymenarnej roli pisarskiej pojawia się w wielu inkarnacjach: jako autor powieści, opowiadań, memuarysta, dramaturg, ale i wybitny poeta, autor tekstów piosenek, performer. Ten urodzony liryk jest ponadto, jak powszechnie wiadomo, także muzykiem, występującym na scenach Europy Zachodniej i Polski. Dodajmy do tego obraz pisarza jako filologa, autora obronionego doktoratu o ukraińskim futuryzmie, wykształconego absolwenta filologii germańskiej Uniwersytetu Charkowskiego, z wielką samoświadomością piszącego po ukraińsku. Wizerunek to niezwykle, wielokształtny, a jednocześnie pozbawiony wewnętrznych pęknięć czy niespójności. Serhij Żadan potrafi bowiem swej różnoimiennej, wielopostaciowej aktywności artystycznej i społecznej nadać rys wspólny; umie ją ogarnąć w przestrzeni wartości uniwersalnych i zarazem ważnych dla ukraińskiej kultury, a w szczególności literatury, której jest dziś – obok między innymi Oksany Zabuzko oraz Jurija Andruchowycza – wybitnym, znanym w świecie i w naszym kraju reprezentantem.

Pisarz i człowiek przemian

Najpierw nazywany był ukraińskim postmodernistą, głosem pokolenia lat 90. XX wieku, ironistą, skandalistą i (chyba rzadziej) człowiekiem renesansu. W swej wczesnej twórczości opowiadał świat wschodnioukraińskiej wielkiej przemiany, gdy rzeczywistość postsowiecka zmieniała się w nowy, orientujący się ku Zachodowi i jego wartościom świat wolnej

² Kandydaturę tę oficjalnie zgłosił Komitet Nauk o Literaturze PAN w marcu 2022 roku, podkreślając, iż: „Żadan – jeden z najwybitniejszych poetów Ukrainy i znakomity prozaik, tłumaczony i nagradzany na świecie – jest w naszej opinii pisarzem noblowskiej miary. Jego głos jako poety pozostaje od lat szczególnie ważny dla Ukraińców”.

Ukrainy. W literaturze i sztuce ta orientacja oznaczała alternatywę, post-punkowy, undergroundowy radykalizm, ponowoczesne wątpienie i ironię jako sposoby ekspresji świata *post-* (kolonialnego, industrialnego, nowoczesnego)³. Po wydarzeniach Euromajdanu (2013), w których czynnie uczestniczył w Charkowie, pojawił się w nowych rolach: społecznika, ukraińskiego patrioty, wolontariusza. Napaść Rosji dokonana na Ukrainę 24 lutego w 2022 roku uczyniła z niego twórcę jeszcze inaczej postrzeganego, ważniejszego: zaangażowanego obrońcę Ukrainy, społecznika organizującego na międzynarodową skalę obronę małej i wielkiej ojczyzny przed imperialną agresją.

Głos znanego pisarza donośnie rozlega się w tym czasie w europejskich kręgach naukowych, literackich i artystycznych. Serhij Żadan staje się kimś powszechnie rozpoznawalnym w nowej roli. W marcu 2022 roku prof. Wiera Meniok, kierująca między innymi Festiwalem Brunona Schulza, a także Polonistycznym Centrum Naukowo-Informacyjnym w Drohobyczu, rozsyła dramatyczny apel Żadana o pomoc, opublikowany na jego stronie internetowej. Trafia on daleko poza granice Ukrainy toczącej wtedy walkę o przetrwanie. Ofiarom agresji, obrońcom brakuje właściwie wszystkiego. Zanim Serhij Żadan stanie się autorem wojennego dziennika prowadzonego w obleganym Charkowie zatytułowanego *W mieście wojna*, dramatyczne apele o pomoc wyraża w Internecie najprostszymi słowami. Jest to świadectwo powstające w chwili próby:

Potrzeb jest naprawdę bardzo dużo, nie potrafię określić, która z nich jest ważna bardziej czy mniej. Co jest ważniejsze – kupić powerbank dla żołnierza na linii frontu czy butelkę mleka dla babci, którą ten żołnierz chroni? Bardzo chcę, byście mnie usłyszeli – większość tych zamówień i potrzeb pojawia się nie dlatego, że „państwo nic nie robi” – tylko dlatego, że państwo nigdy wcześniej nie stanęło przed takimi wyzwaniami i dlatego potrzebuje naszej pomocy. Jeśli państwo będzie uratowane – wszystko odzyskamy. Krótko mówiąc, sami widzicie, czym się zajmujemy z moimi przyjaciółmi, komu pomagamy, kogo wspieramy, piszę o wszystkim, o czym można pisać. Jeśli

³ Por. Y. Polishchuk, *Постмодерністський проект і сучасна українська література*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, t. 68, nr 7, s. 115–128; A. Nowacki, *Oblicza współczesnej literatury ukraińskiej: próba podsumowania*, „Studia Ukrainica Posnaniensia” 2013, nr 1, s. 295–301; D. Skórczewski, *Fantazmaty skolonizowanych Polaków. Studia o tożsamości kulturowej*, Lublin 2023.

będzie możliwość i chęć pomóc – pomagajcie. Jeśli macie inne pomysły, jak pomóc i wesprzeć – chwała Bogu. Szczegółowego sprawozdania z fakturami nie będzie (wiele rzeczy jest kupowanych i znajdowanych, sprowadzonych i uzyskiwanych bez faktur).

Ale potem napiszę dla was powieść o wolontariuszach⁴.

Społecznik, wolontariusz, obrońca Charkowa, w 2024 roku Żadan – pisarz, którego tak wielu nazywało skandalizującym postmodernistą, obrazoburcą – wstępuje do ukraińskiej Gwardii Narodowej, w której służy do chwili, kiedy piszę te słowa. Dzieje się to w momencie, gdy sytuacja jego kraju i jego charkowskiego miejsca w świecie znów jest przełomowa, dramatyczna, a dynamikę zmian – prowadzących ku katastrofie lub trudnemu ocaleniu – wyznacza już nie tylko heroizm samoorganizujących się obrońców, lecz głucha na ich poświęcenie, zimna geopolityczna rachuba „nowego koncertu mocarstw”.

Sama metamorfoza pisarza uchodzącego za głos pokolenia młodych, anarchizujących, postpunkowych pisarzy, który mottem jednej ze swych najważniejszych powieści zatytułowanej *Anarchy in the UKR* (2003) czyni słowa piosenki zespołu Sex Pistols („I am antichrist/I am an anarchist (...) Don't know what I want...”) afirmujące postawę anarchistycznego sprzeciwu, otóż ta właśnie przemiana w lidera zespołu muzycznego Жа-дан і Собаки, zbierającego pieniądze dla obrońców Ukrainy, Charkowa, Donbasu, zajętego przez okupantów Starobielska – jest fascynująca i doprawdy niezwykła. Ale czy wolno ją nazwać zaskakującą, jeśli wziąć pod uwagę depozyt przeżyć, świadomości i kulturowo-historycznego doświadczenia Żadana jako Ukrainca ze Wschodniej Ukrainy, geograficznie położonej tak blisko imperium i zarazem po 2013 roku tak oddalającej się mentalnie od Rosji, której imperializm ujawniał się od 2007 roku coraz otwarciej i groźniej? Nie, na pewno nie.

Kroniką nowej inkarnacji zbuntowanego „postmodernisty” w zaangażowanego obrońcę wolności jest dziennik *W mieście wojna*⁵. Żadan-pisarz pokazuje w nim nowe (i zarazem stare) oblicze: ukraińskiego patrioty,

⁴ E-mail do członków KNoL PAN rozsyłany między innymi dnia 3 kwietnia 2024 roku. Apel ten badacze rozsyłali dalej do kolejnych odbiorców ze świata naukowego i artystycznego.

⁵ Dziennik ten ukazał się najpierw w Niemczech: S. Żadan, *Himmel über Charkiw. Nachrichten vom Überleben im Krieg*, Berlin 2022. Wydanie polskie tegoż,

ale i uniwersalisty, obrońcy wartości takich jak wolność, lecz i prawo do języka, kultury, tradycji, narodowości. Przy tym ani przez chwilę nie staje się głosi-cielem ideologii nacjonalistycznej nienawiści. To przecież ideologia, która w postaci rosyjskiego imperializmu zaatakowała Ukrainę. Wie, że przed złem może obronić tylko czyn. Tym czynem staje się teraz także sztuka: muzyka, słowo, literatura. Trasa koncertowa jego zespołu w Europie, również w Polsce, stała się wielką akcją pomocy państwu, którego – jak wierzy – nie może stracić. Pod datą „Dzień [wojny] 204. 15.09.2022” o godz. 19.58 zanotuje w internetowym dzienniku apel: „Przyjaciele w Krakowie, już za godzinę zaczynamy. Macie bilety – przychodźcie:)))”. Nieco dalej podsumowuje wysiłki i zarazem uogólnia sytuację kultury w epoce wojny:

Dzień 206 17.09.2022

9:21 Dzień dobry, drodzy bracia i siostry. Kiedy SZU [armia] robi porządek na Charkowszczyźnie, samo miasto żyje pełnowartościowym życiem. Myśli, zastanawia się, duma i zagląda w przyszłość. W następny weekend będzie u nas taki festiwal. Zgłaszajcie się, rejestrujcie. Kultura czasów wojny to nie rozrywka, to kwestia wartości!⁶

Warto przypomnieć w tym miejscu, że pisze to wybitny poeta i prozaik, autor tak znanych powieści jak *Woroszyłowgrad* (2010) czy *Internet* (2017), jeszcze bardziej (to moje prywatne zdanie) przekonujący jako poeta i eseista, autor między innymi tomów wierszy *Etiopia* (2009, pol. 2011), *Antena* (2018, pol. 2020, 2022), *Skrypnikówka* (2022, pol. 2025), tłumacz na język ukraiński poezji twórców różnych, lecz zawsze wybitnych, jak Rainer Maria Rilke, Charles Bukowski i Czesław Miłosz. Czy jest w zmianie postawy Żadana jakaś niekonsekwencja, zerwanie ciągłości artystycznego rozwoju, absolutna metamorfoza? Nie.

Serhij Żadan swą przedwojenną twórczością wypracował model języka, obrazowania i zaangażowania – na wskroś nowoczesnego, „ponowoczesnego” i zarazem zanurzonego w tradycji, w charkowskim tekście

W mieście wojna, przeł. M. Petryk, wiersze przeł. M. Petryk, J. Podsiadło, wstęp W. Menniok, Wołowiec 2024.

⁶ S. Żadan, *W mieście wojna*, dz. cyt., s. 230.

literatury ukraińskiej⁷. Ten model stał się zrozumiały dla odbiorcy światowego nie tylko z powodu „egzotyki” przestrzeni, którą odzwierciedla i przekształca. Opowiadając głównie o Wschodniej Ukrainie, przestrzeni wielopoziomowo liminalnej, pisarz ma dość talentu, by ludziom tak w Ukrainie, jak i w Europie przekazać coś istotnego o nich samych, o uniwersalnych węzłach gordyjskich kultur narodowych, centrach i obrzeżach, o historii oglądanej z perspektywy marginesu, buntownika, wyrzutka, dziedzica postradzieckiej rzeczywistości, ale i z „majdanowego” centrum wielkiej zmiany historycznej. Nieponętny świat upadłego imperium staje się figurą przestrogi dla kultur przeżywających – jak same w chwili iluzji sądzą – epokowe apogea rozwoju, miraże niezagrożonej wolności, lecz także – a może przede wszystkim – okazuje się on wyzwaniem i wezwaniem do zbudowania na ruinach nowego, alternatywnego modelu kultury, cywilizacji dobra (niepozabawianej rysu szlachetnego anarchizmu, utopizmu).

Charkowski, wschodnioukraiński uniwersalizm prozy Żadana okazał się w chwili wojennej próby nową, najmocniejszą bronią przeciw tym, którzy zamierzili się na jednostkową i zbiorową wolność – przeciw agresorom. Właśnie wtedy samo *słowo* jako medium społecznego oddziaływania – to kulturowy paradoks – uległo przemianie, pozostając sobą. Pesymista, ironista, nieco naiwny buntownik w wierszu *Polski rock* w zaskakujący sposób pisał „przed wojną” o oddziaływaniu polskiej kultury na jego światobraz:

(...)

Znaleźliśmy się po przeciwnych stronach zimy
i głos spikera usłyszany w przypadkowej taksówce,
jeszcze przypomina
lata osiemdziesiąte i radio,
przepełnione polskim rockiem;
Rock an roll którego słuchali mechanicy w zajezdniach kolejowych,
rock an roll który leciał przez Karpaty,
sącząc się w eterze w różnych częściach Rawy Ruskiej;

⁷ Zob. A. Malinowski, *Charkowski tekst literatury ukraińskiej w kontekście formowania się nowoczesnego narodu*, w: *Modernizm polski i paralele. Studia*, red. M. Bracka, J. Ławski, R. Radyszewski, Kraków 2022, s. 231–302; A. Woldan, *Ukraina – kraj w Europie Środkowej*, Białystok 2023.

nasza kraina nie na tyle rozległa by w niej się zagubić,
nasze powietrze nie takie bezkresne,
by słuchać różnej muzyki.

Myszę, że gdyby istniał bezpośredni związek z Bogiem,
to zaistniałby za pomocą tych ciepłych brązowych okładek z płytami
polskiego rocka,
z cienkimi zadrapaniami paznokci Boga
na czarnych polach; (...)⁸

Kiedy pisarz znalazł się w epicentrum wydarzeń tragiczno-przełomowego roku 2022, zaczął namysł nad nową sytuacją słowa – nad tym, że słowo literatury musi teraz opisać świat w wojennym poruszeniu, częściowo w stanie rozbitcia i zarazem zreorganizowania, od którego zależy tego świata *istnienie* w najbardziej jego podstawowym, elementarnym znaczeniu.

Zapytany o swoją twórczość odpowiedział, że przez pierwsze dwa miesiące wojny w ogóle nic nie pisał. „Nawet nie miałem chęci, żeby na ten temat myśleć, ale w tym czasie napisaliśmy i nagraliśmy z muzykami dwie piosenki. To jakiś rodzaj terapii, kiedy idziemy do studia i przez tych kilka godzin skupiamy się na czymś zupełnie innym” – powiedział. Dodał, że później napisał kilka wierszy i esejów, ale uważa, że literatura teraz nie jest tak istotna jak była przed wojną. (...) „Trudno dobrać słowa, żeby rozmawiać o wojnie. Chodzi nie tylko o rozmowy za granicą, ale i na Ukrainie również” – stwierdził. Zauważył, że literatura, kultura i sztuka potrzebują redefinicji. „Raczej nie da się pisać o tej wojnie językiem, który był jeszcze rok temu” – powiedział, dodając, że Ukraińcy będą potrzebować poszukiwania nowego języka. „Może nie tyle nowych słów, co innych odcieni i intonacji” – wyjaśnił⁹.

Ta zmiana, którą zapowiada prozaik, dokonała się już w jego języku, lecz wie on, iż i przed nim samym, autorem „optymistycznego” *Czarnego*

⁸ S. Żadan, *Polski rock*, w: tegoż, *Nikt nie powróci z długiej nocnej wędrówki*, przeł. T. Karabowicz, Lublin 2021, s. 29. Pierwodruk przekładu: „Studium” 2005, nr 2, s. 151–152.

⁹ P. Nowak, *Ukraiński pisarz Serhij Żadan: trudno dobrać słowa, żeby rozmawiać o wojnie*, dzieje.pl, 20.07.2022 (dostęp: 30.12.2025).

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

